

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมปัจจุบัน เป็นยุคแห่งเทคโนโลยีและสารสนเทศ ยุคของข้อมูลข่าวสาร (Information Technology) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับมนุษย์ แต่ตรงข้ามกับสภาพจิตใจของมนุษย์ที่กลับถดถอยลง โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนไทยทุกวันนี้มีมากมาย ตั้งแต่การทะเลาะวิวาท ยาเสพติด และปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์นั้นเป็นปัญหาที่ถือว่าในปัจจุบันนี้เป็นวิกฤติอย่างยิ่งสำหรับเยาวชนไทย นอกจากนี้ค่านิยมของเยาวชนไทยในเรื่องเพศก็เปลี่ยนแปลงไป มองเห็นว่าการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานเป็นเรื่องธรรมดา และยังมีอีกหลากหลายปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งสะท้อนความคิดและทัศนคติของเยาวชนไทยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างร้ายแรง ไม่เพียงไม่สามารถที่จะหาทางแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ตามความเจริญทางวัตถุ เครื่องมือหนึ่งในการแก้ปัญหานี้ คือ "การศึกษา" เพราะการศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) แต่ระบบการศึกษาปกติดูเหมือนไม่อาจแก้ไขได้

ระบบการศึกษาในทุกวันนี้ มีจุดอ่อนมาก คนมีความรู้ แต่การดำเนินชีวิตกลับมีปัญหา เนื่องจากขาดคุณธรรมในการใช้ชีวิต เพราะระบบการศึกษาในปัจจุบันสอนคนให้แข่งขันกันตลอดเวลา แต่ไม่ได้สอนให้เป็นคนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้สังคมมีปัญหาในเรื่องความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมาย หนทางหนึ่งในการแก้ปัญหาคือ การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการแก้ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 "มาตรา 6 การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข" ตามความมุ่งหมายและหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับเป้าหมายโดยแท้ของพุทธธรรม

โดยที่กระทรวงศึกษาธิการ (เต็มใจ ศรีนวล, 2547) ได้กำหนดรูปแบบของโรงเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพเป็นคนเก่ง คนดีของสังคม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขไว้ 5 รูปแบบ คือ 1. โรงเรียนต้นแบบในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) 2. โรงเรียนในกำกับของรัฐ 3. โรงเรียนสองภาษา 4. โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ และ 5. โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นไปตามพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2513 " การแบ่งการศึกษาเป็นสองอย่าง คือ การศึกษาวิชาการอย่างหนึ่ง วิชาการนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองและแก่บ้านเมือง ถ้ามาใช้ต่อไปเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ชั้นที่สองก็คือ ความรู้ที่จะเรียกได้ว่าธรรม คือ รู้ในการวางตัวประพฤติ และคิด วิถีคิด วิถีที่จะใช้สมอง มาทำเป็นประโยชน์แก่ตัว สิ่งที่เป็นธรรมหมายถึงวิถีประพฤติปฏิบัติ คนที่ศึกษาในทางวิชาการและศึกษาในทางธรรมก็ต้องมีปัญญา แต่ผู้ใช้ความรู้ในทางวิชาการทางเดียวและไม่ใช้ความรู้ในทางธรรม จะนับว่าเป็นปัญญาชนมิได้" (ในหลวงกับการศึกษาไทย, 2549) นั้นหมายความว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความรู้ ทั้งความรู้ในทางวิชาการและความรู้ในทางธรรม ด้วยความรู้ทั้งสองด้านนี้จะก่อให้เกิดปัญญาขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุคปัจจุบัน (2550) ที่ได้เน้นนโยบาย "คุณธรรมนำความรู้" ในการจัดการศึกษา เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการปฏิรูปการเมือง เกิดจากปัญหาคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม วิถีประชาธิปไตย ความแตกแยกนำไปสู่การขาดความสามัคคี ขาดความสามานฉันท์ ดังนั้นการเสริมสร้างคุณธรรม ความตระหนัก สำนึกในค่านิยมและวิถีประชาธิปไตย ความสามานฉันท์ สันติวิธี เพื่อนำมาซึ่งสันติสุขจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน และยังได้สะท้อนออกมาอย่างเห็นได้ชัดจากคำขวัญวันเด็ก ปี 2550 ของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรีที่ว่า "มีคุณธรรมนำใจ ใช้ชีวิตพอเพียง หลีกเลียงอบายมุข"

เชกเช่นเดียวกับโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม 4 ประการ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กำหนดให้คุณสมบัติเป็นคนดี คนเก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโครงการที่เริ่ม เมื่อเดือน พฤษภาคม 2546 (คณะกรรมการพัฒนา นวัตกรรมการศึกษา, 2549) มีโรงเรียนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ 89 โรงเรียน มีทั้งระดับ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย จากข้อมูล ณ เดือน กุมภาพันธ์ 2549 มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน 19,975 โรงเรียน (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2549) จากจำนวนโรงเรียนทั่วประเทศ 41,069 โรงเรียน คิดเป็น ร้อยละ 48.64 และ

คิดเป็นร้อยละ 61.35 จากโรงเรียนในสังกัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 32,557 โรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2549) จากตัวเลขโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการจะเห็นได้ว่าโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก ลักษณะ รูปแบบ และวิธีในการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธล้วนมีความแตกต่างกันออกไป ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ หลายโรงเรียนมักจะดำเนินการในลักษณะที่อิงกับรูปแบบพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเปลือกหรือกระพี้ภายนอก โดยละเลยหรือมองข้ามแก่นสาระที่สำคัญของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ผลงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธมีน้อยมาก และการศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ทำการศึกษาในเรื่องการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นหลัก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธ เนื่องจากกระบวนการการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธมีการบูรณาการตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรส่งเสริม "การสอนให้รู้ ทำให้ดูอยู่ให้เห็น" และมีกิจกรรมพื้นฐานของชีวิตประจำวันของนักเรียน และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของนักเรียน เพื่อให้เกิดความสมดุลสมบูรณ์ทั้งด้านกาย ใจ ประพณี จิตใจ และด้านปัญญา โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงได้ และฝึกให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไปครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านทุกวัย ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้พัฒนา "การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น" จนถึงระดับการยังผลให้ผู้เรียนเองมีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนอื่น และสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วย ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทยมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้เรียน ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะของพหุกรณีศึกษา 4 กรณี คือ โรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานคร จำนวน 2 โรงเรียน และภูมิภาคจำนวน 2 โรงเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลในการเรียนการสอนที่มีบริบทแตกต่างกัน สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน และแนวทางในการปรับปรุงของโรงเรียนวิถีพุทธในปีการศึกษาต่อไปหรือโรงเรียนวิถีพุทธในรุ่นต่อไป ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

คำถามวิจัย

1. โรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคมีรูปแบบการเรียนการสอนอย่างไร
2. รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นโรงเรียนในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคส่งผลต่อคุณลักษณะผู้เรียนอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบพหุกรณีศึกษา (Multiple Case Study)ศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้กรณีศึกษา 4 โรงเรียน ประกอบด้วย โรงเรียนในกรุงเทพมหานคร 2 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา เขต 1 และเขตอื่น ๆ อย่างละ 1 โรงเรียน และโรงเรียนในภูมิภาค 2 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา เขต 1 และเขตอื่น ๆ อย่างละ 1 โรงเรียน
2. รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ ที่ใช้ในการศึกษานี้ประกอบด้วย องค์ประกอบ 4 ประการ คือ ปรัชญา/หลักการ วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล
3. แหล่งข้อมูลในการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ มาจากเอกสารในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารโรงเรียน อาจารย์ และนักเรียนในโรงเรียนที่จัดการศึกษาในโครงการโรงเรียนวิถียุทธ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

โรงเรียนวิถียุทธ หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษา โดยบูรณาการหลักไตรสิกขา เข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตร

รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ หมายถึง กระบวนการที่ผู้สอนใช้ในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการโรงเรียนวิถียุทธ โดยมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ปรัชญา/หลักการ วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล

ปรัชญา/หลักการ หมายถึง ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักของรูปแบบการเรียนการสอน

วัตถุประสงค์ หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้เกิดผลกับผู้เรียนเป็นไปตามปรัชญา/หลักการ โดยผ่านการเรียนการสอน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การจัดกระบวนการ หรือขั้นตอนในการเรียนการสอนโดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ เข้าไปช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามปรัชญา/หลักการที่ยึดถือ

วิธีการวัดและประเมินผล หมายถึง วิธีการที่ทางโรงเรียนนำมาใช้ในการตรวจสอบพัฒนาการของผู้เรียน ซึ่งสามารถบอกได้ว่าผู้เรียนความก้าวหน้าด้านการเรียนมากน้อยแค่ไหน และมีคุณลักษณะอย่างไร

คุณลักษณะของผู้เรียน หมายถึง ผลที่ผู้เรียนได้รับจากการเรียนการสอนที่บูรณาการตามหลักไตรสิกขา ผู้เรียนพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ ตามดวัชงฆ์ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ในด้านผลผลิต (Output) คือ คุณลักษณะของผู้เรียนด้านกาย (กายภาพ) ด้านศีล (สังคม) ด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) และด้านปัญญา

คุณลักษณะของผู้เรียนด้านกาย (กายภาพ) หมายถึง นักเรียนบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้ นักเรียนดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย และนักเรียนดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม

คุณลักษณะของผู้เรียนด้านศีล (สังคม) หมายถึง นักเรียนมีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต นักเรียนมีวินัยซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา และนักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

คุณลักษณะของผู้เรียนด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) หมายถึง นักเรียนมีความกตัญญู รู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน)ต่อกัน นักเรียนทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน

คุณลักษณะของผู้เรียนด้านปัญญา หมายถึง นักเรียนมีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นักเรียนรู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ นักเรียนใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ และนักเรียนรู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถืพุทธ สำหรับสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถืพุทธ และสถานศึกษาที่จะเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถืพุทธ ในรุ่นใหม่ต่อไป
2. เป็นแนวทาง สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการศึกษาแนวพุทธ หรือ โรงเรียนวิถืพุทธ ที่จะได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการวางแผนและดำเนินการปรับปรุงหลักสูตร ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น